

заснований на засадах добровільності виконання [3, с. 45]. Так чи інакше, але практичне втілення положень актів «м'якого права» спрямоване, у кінцевому рахунку, на підвищення гарантій дотримання прав і свобод особи. Це обумовлено тим, що сьогодні ЄС залишається єдиною у світі глобальною політико-правовою системою, яка базується на ідеї забезпечення повноправності особи і соціальної рівності.

Список використаних джерел:

1. Шалінська І. В. Акти «м'якого права»: поняття та значення у міжнародному правопорядку. Соціологія права. 2011. № 2. *Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39605/1/Shalinska.pdf?sequence=1> (дата звернення: 09.02.2023)
2. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС. *Офіційний інтернет-сайт Представництва Європейського Союзу в Україні*. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk?s=232 (дата звернення: 09.02.2023)
3. Макаренко Ю. О. «М'яке право» у системі міжнародного права: доктринально-аналітичний аспект. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами II Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 21 листоп. 2016 р. : у 2 ч. / редкол.: А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, В. І. Самощенко та ін. Харків, 2016. Ч. 2. С. 43 – 45

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВ З ПРИНЦИПОМ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ І НАЦІЙ

Радченко Олександр Іванович

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Події, що розгорнулися у світі в останні кілька десятиліть після розпаду радянського союзу, змушують міжнародну спільноту до ревізії розуміння змісту основ міжнародного права і міжнародних відносин. Насамперед, йдеться про принципи міжнародного права, визначені у Статуті Організації Об'єднаних Націй (ООН), Декларації про принципи міжнародного права та Заключному акті наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) 1975 року. З-поміж інших особливу увагу привертають два з них, а саме: принцип територіальної цілісності держав і принцип самовизначення народів і націй.

На відміну від інших загальновизнаних принципів міжнародного права принцип територіальної цілісності держав на міжнародному рівні закріплено лише в звичаєво-правовій формі. На практиці він реалізується за допомогою встановлення заборони на застосування сили або загрози сили. Імплементация цього принципу передбачає заборону дій, які порушують національну єдність і територіальну цілісність, що закріплено в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., а також наголошує на необхідності виявляти повагу до територіальної цілісності держав та заборону окупації, що закріплено в Заключному акті НБСЄ. Окремо варто наголосити на тому, що цей принцип також створює обов'язок держав використовувати свої території таким чином, щоб це не завдавало шкоди території інших держав. Це вкрай важливо в умовах сучасних загроз транскордонного забруднення, ризик яких зростає чи не щодня.

Продовженням зазначеного вище принципу можна вважати принцип непорушності державних кордонів. Його можна вважати регіональним, оскільки від знайшов своє формальне закріплення лише у Заключному акті НБСЄ 1975 р. і діє для країн Європи, а також у північноамериканському регіоні для США та Канади. Положення, які закріплюють цей принцип на регіональному рівні, були обумовлені свого часу також між СРСР та ФРН,

НДР і Чехословаччиною. Він покладає на держави-учасниці низку обов'язків, зокрема визнати наявні кордони; визнати непорушність кордонів; відмовитись від зазіхань на територію інших країн; відмовитись від зазіхань на кордони; змінювати кордони лише на підставі добровільної згоди держав.

Іншим, наразі актуалізованим як ніколи, принципом міжнародного права можна вважати принцип самовизначення народів і націй. У загальних рисах він гарантує усім народам і націям право розпоряджатися власною долею. Цей принцип закріплено безпосередньо в Статуті ООН. Але фактично до прийняття у 1966 році Пакту про громадянські та політичні права і Пакту про економічні, соціальні та культурні права цей принцип діяв лише в формі звичаю. З посиленням процесів деколонізації принцип рівноправ'я і права народів розпоряджатися власною долею набув юридичного закріплення. Так, у Заключному акті НБСЄ 1975 р. визначено, що всі народи мають право в умовах свободи визначати свій внутрішній і зовнішній політичний статус і здійснювати свій політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток, як вони бажають. Принцип декларує безумовну повагу права кожного народу вільно вибирати напрям і форми свого подальшого розвитку. Після розпаду світової колоніальної системи питання про самовизначення націй, у розумінні утворення самостійних національних держав майже повністю було вирішено. Цей принцип передбачає, що суб'єкти міжнародного права можуть розраховувати на наступні права, а також на них покладаються наступні обов'язки: поважати рівність народів і націй, поважати право народів і націй самостійно розпоряджатися власною долею, право жити в умовах свободи та самостійно здійснювати політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток, право вільно розпоряджатися своїми природними багатствами.

Однак у другому випадку ключовим словом є слово «майже», яке характеризує завершення процесу остаточного вирішення питання щодо реалізації усіма народами і націями у світі права на своє самовизначення.

Справа у тому, що наразі, на нашу думку, відбувається систематична підміна понять або як мінімум занадто широке тлумачення і розуміння урядами деяких потужних і не дуже держав змісту принципу самовизначення народів і націй. При цьому часто паралельно має місце нехтування іншим не менш важливим (якщо такий термін можна застосувати до принципів міжнародного права, які формально є абсолютно рівними за значенням та юридичною силою) принципом міжнародного права як принцип територіальної цілісності держав. В останні кілька десятиліть деякі країни чи навіть об'єднання країн створювали умови для сепаратистських настроїв в окремих частинах інших, часто сусідніх, країн з подальшою підтримкою, у тому числі військовою, цих сепаратистських рухів аж до відокремлення частини території такої країни і проголошення на її основі нової держави. Прикладів таких наразі більш, ніж досить: Косово, Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія, Карабах, «донецька народна республіка», «луганська народна республіка» тощо. При цьому, країни, які стояли за такими псевдодержавотворчими процесами, апелювали якраз до принципу на самовизначення народів і націй. По суті, ми маємо справу з прихованою маніпуляцією зазначеним принципом міжнародного права.

На нашу думку, конкретизація змісту цього принципу міжнародного права сприяла б уникненню у майбутньому подібних ситуацій. Для цього потрібно не так вже й багато.

По-перше, під народами і націями у даному випадку доцільно розуміти не політико-правові спільноти, так звані політичні нації, а народи/нації в етнографічно-демографічному розумінні або етнологічно-демографічному значенні. Намагання штучного створення нового етносу, як це мало місце у Придністров'ї чи окупованих росією частинах Донецької і Луганської областей України, апріорі не може мати юридичних наслідків, що впливають з принципу самовизначення народів і націй.

По-друге, цей принцип не може застосовуватися до народів і націй, які вже мають власну національну державу. Прикладом зловживання міжнародним правом у даному випадку може слугувати ситуація навколо проголошення Республіки Косово. Так звані

косовари – населення цього свавільно відокремленого від Сербії краю – є ніким іншим як етнічними албанцями. Але ж відомо, що албанці вже мають власну національну державу – Албанію – і створення ще однієї, на наше глибоке переконання, є саме тим самим зловживанням міжнародним правом з боку албанської нації і тих країн, хто підтримував створення ще однієї албанської держави.

По-третє, створення нової національної держави на частині території держави, що вже існує з міжнародно визнаними кордонами, доцільно лише тоді, коли цей народ на момент відокремлення від наявної держави (виходу зі складу держави) цієї території дійсно не мав власної національної держави, історично тривалий час компактно мешкав на цій території і становив абсолютну більшість від загальної кількості населення цієї території. Невиконання цієї умови повинно унеможливлювати створення нової держави. Саме тому, наприклад, абхазький народ на початку 90-х років минулого століття не мав би права на утворення власної держави на території Автономної Республіки Абхазія, яка на той час була де-юре і де-факто невід'ємною складовою Грузії через те, що становив меншість серед населення тогочасної Абхазії, де більшість складали етнічні грузини. Але тут варто брати до уваги такий аспект, як неприпустимість штучної і примусової, відкритої чи прихованої зміни етнічного складу населення відповідної території, яка претендує стати основою для створення нової національної держави, у формі етнічних чисток і навіть геноциду окремих етносів. Останнє, власне кажучи, й відбулося в зазначеному регіоні Грузії на початку 90-років минулого століття і на превеликий жаль триває донині.

Слідуючи запропонованій нами вище логіці, право на створення власної національної держави відповідно до цього принципу міжнародного права, який деактивує дію принципу територіальної цілісності держав, має, наприклад, 40-мільйонний курдський народ, який донині не має власної держави і що найжахливіше не має змоги і наразі перспектив створити власну національну державу через надзвичайно несамовитий опір наявних держав, на територіях яких він історично мешкає не одне покоління.

Проте, тут варто мати на увазі як мінімум два винятки із загального правила, обумовленого вищезазначеними трьома обставинами.

Так, одним з винятків, напевне, можуть слугувати географічна відокремленість певних територій від основної території держави. Це, як правило, острови чи знаходження частини території держави на іншому континенті. Як засвідчує історія з часом населення цих територій поступово втрачає стійкий етнічний (родинний), проте не тільки цей, зв'язок з етнічною спільнотою, що мешкає на основній території держави. Як приклад, можна згадати етапи утворення Сполучених Штатів Америки, Канади, Австралії, Нової Зеландії.

Іншим винятком можна вважати утворення нової держави внаслідок зміни (збільшення) релігійної приналежності частини населення держави, що компактно мешкає на певній її території. У якійсь мірі саме такі передумови створення нової держави мали місце у випадку з відокремленням Південного Судану від власне Судану, оскільки населення, що мешкало на півдні Судану у переважній більшості сповідувало християнство. Натомість, мешканці північних і центральних районів країни були мусульманами. Крім того, тут мав місце ще й етнічний фактор: більшість населення північної і центральної частин Судану складали араби, у той самий час як на півдні країни більшість становили племена, що належали до негроїдної раси. Аналогічна ситуація мала місце й у Східному Тиморі.

Найбільш яскравим прикладом реалізації народами/націями права на самовизначення на європейському континенті з моменту набуття чинності Статутом ООН стало проголошення республіками колишнього радянського союзу, а також Югославії на початку 90-х років минулого століття власної незалежності. І республіки союзу, і республіки Югославії за своєю суттю були національними, де більшість населення в кожній з них становили представники відповідного титульного етносу, що не мав власної національної держави.

Найбільш цивілізованим способом вирішення питання стосовно забезпечення прав і свобод етносів, які вже мають власні національні держави, але в силу історичних обставин

мешкають тривалий час на території не своєї національної держави, є створення національно-культурної автономії або, в разі компактного проживання значної за чисельністю етнічної спільноти та потреби встановлення більш високого рівня гарантування для її представників громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурно-духовних та інших прав, заснування національно-територіальних автономій у складі єдиної унітарної держави.

Як висновок: наразі докорінного реформування потребують не тільки міжнародні інституції, на кшталт Організації Об'єднаних Націй, але й фундаментальні засади міжнародного права. Цей процес передбачає, зокрема, наповнення новим, більш деталізованим і упорядкованим змістом принципу територіальної цілісності держав і принципу самовизначення народів і націй, визначення їхнього співвідношення та чітким встановленням випадків і умов деактивації дії одного з них. Це сприятиме більш точному й однозначному їхньому застосуванню усіма суб'єктами міжнародного права, унеможливить зловживання і маніпуляції ними. У середньостроковій перспективі, це має суттєво вплинути на зниження градусу напруги між окремим державами чи об'єднаннями держав, а в регіональному та навіть світовому масштабі сприяти підвищенню ступеня довіри між ними, зміцненню міжнародного миру і безпеки.

РАДА БЕЗПЕКИ ООН: ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ

Реньов Євген Владиславович

кандидат юридичних наук

доцент кафедри міжнародного і європейського права

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Багатолітня дискусія щодо необхідності реформування Ради Безпеки ООН набула нової актуальності протягом останнього року. Один з головних органів ООН, якому надано виняткову можливість ухвалювати обов'язкові для держав-членів рішення (ст. 25 Статуту ООН) та застосовувати силу для підтримки або відновлення міжнародного миру та безпеки (розділ VII Статуту), вкотре продемонстрував свою абсолютну недієвість, ізолювавшись від подій в Україні.

Ще під час розробки Статуту Організації Об'єднаних Націй особлива увага приділялася аналізу діяльності Ліги Націй як її попередниці – задля врахування помилок Ради Ліги, а також затвердження оптимального складу і процедури прийняття рішень у Раді Безпеки. Втім, за часів Холодної війни стало зрозуміло, що запровадити ефективний механізм, який би сприяв досягненню мети ООН щодо позбавлення прийдешніх поколінь нещастя війни, не вдалося. Рада Безпеки стала заручницею принципу однаковості постійних членів (при прийнятті рішень з усіх питань, окрім процедурних). Рідкісні випадки досягнення консенсусу між СРСР і США (наприклад, Резолюція РБ ООН № 242 від 22 листопада 1967 р. за підсумками Шестиденної війни) розглядаються лише як виняток із правил [1].

Вищевказані проблеми ефективного функціонування Ради Безпеки залишаються актуальними і в постбіполярному світі. Деякі вчені пов'язують новий етап неефективності ООН з кризою в Югославії у 1999 р. та початком війни в Іраку у 2003 р., коли Організація з основного і найвпливовішого центру переговорів перетворилася в центр споглядання війни [2, с. 3]. З точки зору сучасних викликів, з якими зіштовхнулася наша держава, варто відзначити, що після 24 лютого 2022 р. Раді Безпеки вдалося узгодити лише одну заяву, що обмежилася шаблонним висловленням глибокого занепокоєння [3].

Необхідність невідкладного проведення реформи РБ ООН була визнана на найвищому міждержавному рівні, про що свідчить п. 153 Підсумкового документа Всесвітнього саміту 2005 р. [4]. Однією із складових жваво обговорюваних майбутніх видозмін вважається